

Yazı *Kanun-i Esasi'den Askeri Müdahaleye, II. Meşrutiyet*, (Hazırlayan: Yusuf Çağlar, Zaman Kitap, İstanbul 2008) başlıklı kitapta yayınlandı. Ayrıca Zaman gazetesinde (26.8.2008) ve *Zamandan Bir Ses*

(H. Millas, Kitap Yayınları, İstanbul, 2009) adlı kitapta da yer almıştır.

Bu yıl yüz yıl nceki İkinci Meşrutiyeti konuşuyoruz. Farklı referanslardan yola çıkarak ben de herkes gibi başka bir şey algılıyorum bu siyasi gelişmeden. Ankara'da katıldığım ilgili bir kongrede görüşümü açıklarken gördüm ki sonunda, 1908'in ne olduğunu söylememişim, ne olmadığını anlatmaya çalışmışım. Tarihçi değil daha çok siyaset bilimcisi sıfatımla, ve hele bu meşrutiyetten pek pay alamamış bir cemaatle uzak bir ilişkisi olan bir vatandaş sıfatımla yaklaştım olaya. Kaçınamadığım ikinci kimliğimin yükü altında olduğumun bilincinde, değerlendirmelerimin tarafsızlığından da emin olamıyordum. Ta ki geçenlerde bu konum

uzmanı Őükrü Hanoğlu'nun Zaman'da çıkan yazısını okudum (2,3 Ağustos). Özetle Őunları savunuyor bu yazıda:

Zamanın ihtilalci örgütlenmelerini ve söylemlerini kullanmakla birlikte İttihat ve Terakki'nin 1908 hareketi, ileri ve yeni bir rejimi kurmaya kalkışmadı, devleti korumak isteği ile statükocu bir girişime kalkıştı. Türkleştirme hareketi ile etnik grupların milliyetçiliğine ivme kazandırdı. 'Halka rağmen halkçılığı' başlattı, buna tepki olarak da bu baskıcı rejime karşı muhalefet başladı. Egemen güç kendini vatani temsil eden kurtarıcı, eğitici tek parti olarak görüyordu. 1913'ten sonra fiilen de öyle siyaset yaptı. Muhalefeti hain saydı. Ordu, 1826'dan sonra yeniden siyaset gündemine geldi, yerleşti.

30 Mayıs tarihli tebliğimde de kuşkularım bu yöndeydi. nce 1908'e 'devrim' denmesini sorguladım, çünkü olaya 'iç savaş' veya 'askeri darbe' de denebilir. Fransız Devrimi anlamında 'halk ayaklanması' söz konusu değildi herhalde. Sonunda değişenler, sınıflar düzeyindeki dengeler değil, siyasi iktidar ve etnik alandaydı. Olumlu 'devrim' metaforu akademik söylemde egemen kılındığında, dönemin baskıcı eylemleri meşruiyet kazanmakta, 'devrim'e direnç otomatik olarak 'karşı devrim'e dönüşmektedir.

1908'e 'burjuva hareketi/devrimi' denmesini de sorguladım. Çünkü bu dönemde Osmanlı Devleti içinde burjuva kavramına en yakın olanlar 'gayri Müslimlerdi'; ve 1908'de en büyük zararı onlar gördü. Bu nasıl bir burjuva devrimidir ki, en büyük fireyi burjuva sayılan gruplar veriyor? Bu zarar dolaylı ya da rastlantısal da değildir, planlıydı. 1908 süreci, Osmanlı toprakları içinde güçlenen burjuvaya *karşı* bir süreçtir. 'Yerli burjuva yaratmak' söylemi ise pek aydınlatıcı olmuyor. Çünkü proje var olanı 'yok etmeği' de amaçlamıştır.

Kimilerince 1908 milliliğin başlangıcı sayılır. Ancak Avrupa'da cemaatleri ve etnik grupları birleştirip millete dönüştürmüş olan milliyetçilik, örneğimizde birleştirici olmadı, dışlayıcı oldu. 1908 sürecinde en önemli değişiklik ülkenin etnik ve dini yapısında görülür. Arnavutlar, Ermeniler, Kürtler, Rumlar, Araplar neden hepsi merkezden ayrılmak istedi? Yirminci yüzyıl tarihçiliği bu tür soruları sorması olanaksızdı, çünkü son yıllara kadar uluslar, varlıklarının tartışılmasına gerek duyulmayan veri sayılırdı. Oysa bugün ulusların bir konstrüksiyon olduğunu biliyoruz (en azında akademik çevrelerde.) Millileşmede bir 'öz' söz konusu olmadığı için sonucu konjonktür ve insan algılamaları (hayalleri) belirler. Yani Osmanlılık neden bir uluslaşmaya dönüşemedi, uluslaşma daha kapsayıcı olmadı sorusunu bugün sorabiliriz.

1908 sürecinin birleştirici olamayışının bir açıklaması, çok geç kalınmış olması olabilir. Çeşitli

din ve dil gruplarını tatmin edecek uygulamalar Tanzimat (1839), Islahat (1856) ve en azından Birinci Meşrutiyet'le (1876) gerçekleşseydi belki Osmanlı halkları (milletleri) kendi milli programlarını geliştirmeye girişmezler böylesine bölünmezlerdi.

1908 hareketi ise başından birleştirici olma niyeti yoktu. Siyasal alanda temel isteği, özellikle Müslümanlık birliğine dayanan ve zamanla dil birliğini uman ve amaçlayan bir 'Türklük'ü yerleştirmek olmuştur. Bu projede dinin temel sayılması ve Müslüman olmayanların dışlanması, bu uluslaşmanın çok özel olduğunu göstermektedir: 'din temelinde ulus' çelişkili bir kavramdır ve kaçınılmaz olarak Osmanlılık ortamında birleştirici olamazdı. Osmanlılık adına ulus tanımına dahil edilmeyenler ya önemsiz, ya da düşman sayılmış ve yok edilmiştir. Yani 'milli' projede Osmanlı tebaanın büyük bir kesimine yer verilmemiştir. Bu proje asimilasyon yönündeki baskıları da ağır olan bir uygulamaydı. Birliğin zorla ve var olan farklılığı yok varsayarak sağlamaya çalışmak pek semere vermemiştir. Sonunda dışlama, tehcirlere ve zorunlu mübadeleye varmıştır.

Bu özel uluslaşma süreci din savaşlarını anımsatmaktadır. Rejim, Müslüman olmayanlar dışlanarak bir dinin (İslam'ın) temelinde bina edilmektedir. Yapılanlar, aksi iddialara karşın, çağdaş laik anlayışın tam karşısındadır. Başka uluslaşma örneklerinin aksine, yurttaşların yaklaşık % 25'i dine referansla düşman sayılmıştır. Gönüllü ve (sözde) sivil olan bir vatandaşlık anlayışı hukuken vardı ama, pratikte ulusa dahil olma dini asimilasyonla sağlanıyordu. Aslında bu bir Türklük projesi değildir. Ancak *ileride* Türklüğe dönüşecek (ve itiraf bile edilmeyen) bir Müslümanlar birliğiydi. İttihat ve Terakki'nin bu çelişkili, kararsız, pratik olmayan zorlama projesi, kısacası ne hakçı bir devrimdi, ne bir burjuva hareketiydi, ne çağdaş bir uluslaşma girişimiydi, ne içten bir dini hareketti, ne de demokratik bir meşrutiyetti.

1908'in ne olduğunu söylemek daha güç. Belki Michael Mann'in dediği doğrudur: Elit tabakalar arasındaki çatışmaya cemaatler ve etnik gruplar arasında çatışmalar havası verilmiştir, kitleler bu yönde kışkırtılmış ve buna 'milliyetçilik' denmiştir. Bugün, toplum içinde ve siyasette o dönemden kalan etkilerden söz etmek daha kolay. Halka güvensizlik, seçilenlere saygı eksikliği, toplum mühendisliği, parlamentonun araçsallaşması, darbecilik, askerinin politikaya karışması, burjuva/zengin düşmanlığı, gayri Müslimlerin vatandaşlığını içe sindirememesi, asimilasyon çabaları, dışlayıcı uluslaşma, çelişkili laiklik ve din anlayışı, antidemokratik pratikler hep o dönemi anımsatır. Sorumluluk Jön Türkler'de olmayabilir. Toplumsal başka nedenler hem onları hem bugün bizim çevremizi etkilediğini düşünmek daha doğru sayılmalı. Alt tarafı, 1908 ortaya çıktığında bir neden değil, bir sonuçtu.

*